

THEATER VAN DE STAATLOZEN

Onderwijs, cultuur en kunst in de revolutie van Rojava

I

In een van de vele straten van het Syrische Kamishli, vol half voltooide en gehavende betonnen gebouwen, word ik door een smalle trap een kelder ingeleid. Algad Printing House is volgestouwd met machines. In een hoek staat een oude drukpers die doet denken aan de tijd dat politieke posters nog met de hand gestencild werden. In de neonverlichte ruimte ontmoet ik Yahiya Abdullah, die druk bezig is data in te voeren op een moderne, vijf meter brede plotterprinter. Een jongen zit gehurkt voor het gevaarte en probeert

de stroom van beelden op een grote rol geplastificeerd papier bij te houden en uit te knippen.

Ik herken een aantal afbeeldingen die

Jonas Staal, uit de reeks *Anatomy of a Revolution—Rojava*, 2014. In Printing House Algad te Kamishli worden de martelaarsbeelden geproduceerd voor de autonome kantons van Rojava.

uit de printer komen rollen van de posters en banners in de straten van de stad: foto's van jonge mannen en vrouwen met het logo van hun militie op felgele, blauwe en rode kleurvlakken, geportretteerd voordat zij zich op een van de vele slagvelden van de regio bij hun kameraden hadden gevoegd, voor het geval ze niet levend terug zouden komen. Elk van hen kijkt recht in de lens, soms met een glimlach of geheven vuist, maar de meesten kalm en uitdagend. Ik observeer hoe hun stille blikken in elkaar overlopen, terwijl de beelden uit de printer blijven rollen.

Deze jonge vrouwen en mannen worden gevierd als helden, martelaren, maar hun vastberaden en koele blikken trotseren verheerlijking. Samen behoren zij tot een collectief verzetslichaam, bekend als de 'Revolutie van Rojava'. De printer draait voort tegen het dagelijkse verlies van levens in deze revolutie: een continue toevoer van beelden, van geschiedenis, die op dit moment geschapen en bevochten wordt. De frontlinie is slechts een paar kilometer verderop, en hier, in de kelder, werkt de printer tegen de tijd in, tegen de vergetelheid.

Dit gevaar van vergetelheid zou de internationale gemeenschap aan moeten gaan, als uitvloeisel van haar bemoeienissen in het Midden-Oosten. In 2012 hield zij zich bezig met het omverwerpen van het regime van Bashar al-Assad, maar vandaag staan haar ogen vooral gericht op de opkomst van de Islamitische Staat, die inmiddels grote delen grondgebied in Irak en Syrië onder controle heeft. De Islamitische Staat heeft Assad de kans geboden zichzelf als het minste der kwaden te presenteren in een regio waar de internationale gemeenschap haar controle allang kwijt lijkt. Een gebrek-kig politiek geheugen en kolonialistische interventies destabiliseren deze regio al vele decennia lang, en steeds opnieuw: het Britse mandaat in Irak, de instrumentalisering van Irak in de oorlog tegen Iran, de Irak-oorlog van 2003, de ontmanteling van het door de Soennitische minderheid geleide regime van Saddam Hoessein ten gunste van de sjiiitische meerderheid, de *blacksites* van de CIA waar Irakese burgers werden gemarteld en militanten voor de Islamitische Staat werden gerekruteerd, et cetera.

Er is geen groter contrast denkbaar dan dat tussen de Islamitische Staat en de Revolutie van Rojava. Rojava betekent 'West', en verwijst naar het westelijke deel van Koerdistan. De Revolutie werd geleid door Koerdische revolutionairen die gebruikmaakten

Jonas Staal, uit de reeks *Anatomy of a Revolution—Rojava*, 2014. Toegang tot een trainingskamp van de People's Defense Forces (YPG) en de Women's Defense Forces (YPJ) vlak na de grensovergang van Iraakes Koerdistan naar het autonome kanton Cizîre in Syrisch Koerdistan.

van het machtsvacuüm dat in 2012 in het noorden van Syrië ontstond door de burgeroorlog.

Zo eigenden zij zich

drie onafhankelijke kantons toe, Cizîre, Afrin and Kobanê, waar veel Koerden wonen. Samen vormen de kantons een oppervlak ter grootte van twee derde van België, met 4,6 miljoen inwoners. Midden in een jarenlange strijd tegen zowel Assad als de Islamitische Staat – en met veel kritiek op de internationale coalitie – riep de Revolutie van Rojava hier haar nieuwe politieke model uit, het ‘democratisch confederalisme’ of de ‘staatloze democratie’.

Tegenover dit model staat de Islamitische Staat met haar ambitie een oneindig uitdijend kalifaat te stichten, een *totale staat* gekarakteriseerd door een afschrikwekkende veroveringsdrang en een brutale patriarchale politiek van culturele assimilatie en vrouwenonderdrukking tot zelfs slavenmarkten. Daarmee is de Islamitische staat een bizar, duister spiegelbeeld van de zogeheten *Coalition of the Willing* die de illegale Irak-oorlog was begonnen, en die onder het mom van de Oorlog tegen de Terreur een veiligheidsapparaat en buitenlandpolitiek heeft ontwikkeld die een radicale en gewelddadige minachting tentoonspreidt voor de soevereiniteit van volkeren en staten. Tegenover deze dubbele staatsterreur van de Islamitische Staat en de *Coalition of the Willing* staat de Revolutie van Rojava een ‘derde weg’ voor, een historische echo van wat ook wel ‘Third Worldism’ wordt genoemd: de gedachte dat de derde wereld meer is dan een bron van tragedies en grondstoffen, maar juist de basis kan vormen van een nieuw internationalistisch – en in het geval van de staatloze democratie van Rojava *transnationalistisch* – politiek paradigma.

Hoewel de Revolutie van Rojava door Koerden wordt geleid, hebben de revolutionairen ervoor gewaakt dat de politieke instituties, ontwikkeld in haar drie onafhankelijke kantons, bepaald zouden worden door een etnisch monopolie. De drie kantons baseren

zich op het 'Sociale Contract', een soort alternatieve grondwet voor een democratie zonder staat, opgesteld door alle volkeren uit de regio: Koerden, Arabieren, Assyriërs, Chaldeeërs, Arameeërs, Turkmene, Armeniërs en Tsjetsjenen. Centraal in het Sociale Contract, een directe verwijzing naar Jean-Jacques Rousseau, staat een reeks ideologische principes die essentieel zijn voor een begrip van de politiek van de onafhankelijke kantons van Rojava.

Zes principes doortrekken dit Sociale Contract, en gerelateerde teksten van inspirator Abdullah Öcalan, grondlegger van de Koerdische Arbeiderspartij (PKK): seculariteit, differentiatie, seksegelijkheid, communaal bestuur, confederalisme, sociale ecologie. Het Sociale Contract bepaalt een radicaal seculiere politiek, waarbij religieuze belangen volledig worden gescheiden van publiek bestuur. Daartegenover dwingt het contract een gedifferentieerd voorzitterschap af: hoge politieke posities worden verdeeld over vertegenwoordigers met diverse ethnische achtergronden om culturele hegemonie tegen te gaan. Daarop volgt het principe van seksegelijkheid: net als culturele diversiteit wordt middels quota een participatiegraad van veertig procent vrouwen en mannen in publiek bestuur vereist, en publieke instituten hebben altijd zowel een mannelijke als een vrouwelijke president. De erkenning van politieke en culturele diversiteit wordt vertaald naar communaal bestuur: gecentraliseerde bestuursystemen blijven tot een minimum beperkt, terwijl lokale raden en coöperatieven de meeste politieke zeggenschap hebben. Samenwerking tussen de raden en coöperatieven vindt plaats middels een confederaal model: de kantons van Rojava heten 'autonoom' omdat zij onder zelfbestuur staan van hun diverse gemeenschappen. Deze gemeenschappen pleiten opvallend genoeg niet voor een 'hervorming' van de natiestaat, maar verwerpen gecentraliseerd bestuur en culturele eenheid volledig. Met dit democratisch confederalisme en deze democratische autonomie wordt de democratische praktijk volledig gescheiden van de natiestaatvorm. Het overkoepelende principe van het Sociale Contract is het principe van sociale ecologie. De bestuursvormen van Rojava definiëren het zelfbeschikkingsrecht zonder dat meerderheden minderheden een dictaat opleggen, of andersom. Sociale ecologie staat voor een machtsbegrip waarin principes van co-existentie en diversiteit, in plaats van geforceerde eenheid en assimilatie, centraal staan.

Jonas Staal, uit de reeks *Anatomy of a Revolution*, 2014. Een klaslokaal in de Women's Academy Star te Ramelan, met op de achtergrond portretten van vrouwelijke martelaren. De slogan 'sembola jinên soresger' betekent 'symbolen van vrouwelijke strijders'. De portretten hier beelden de revolutionairen Fidan Doğan, Clara Zetkin, Sakine Cansız, Rosa Luxemburg en Leyla Şaylemez af. Direct boven het Mariabeeld is Arin Mirkan te zien.

II

De *Star Academy* in Ramelan mag als het ideologische hart van de Revolutie van Rojava gelden. De academie wordt georganiseerd door de Yekîtiya Star, de koepelorganisatie van de vrouwenbeweging in Rojava, en hier worden de ideologische principes uit het Sociale Contract verder getheoretiseerd en onderwezen. Het is al laat in de avond als ik kans zie het instituut te bezoeken. Ik observeer een klaslokaal vol jonge vrouwelijke soldaten en *community organizers*. De wanden zijn bedekt met kaarten van Mesopotamië en Koerdistan, en met beelden van martelaren zoals Arin Mirkan, die grote bekendheid kreeg toen zij zichzelf opblies om haar terugtrekkende kameraden te beschermen en te vermijden dat zij allen in handen zouden vallen van de militias van de Islamitische Staat. De martelaarsbeelden van vrouwelijke revolutionairen zijn geplaatst rondom een Mariabeeld, een van de weinige religieuze objecten in de radicale seculiere iconografie van de Revolutie van Rojava.

In de lezing van de docent, Dorsin Akif, herken ik de basisterminologie die de drijvende kracht vormt van de revolutie: democratisch confederalisme, democratische autonomie, communalisme, bevrijding van de vrouw, coöperatieven, raden – kernbegrippen die ik eerder hoorde uit de mond van de vele studenten, docenten, soldaten, politieke vertegenwoordigers, boeren, rechters en kunstenaars die ik in het kanton heb ontmoet. Akifs lezing wordt kort onderbroken door het geluid van schoten en explosies, maar de studenten blijven onbewogen zitten. Later wordt mij verteld dat de Islamitische Staat tot drie kilometer van de school is opgetrokken.

De revolutie vindt hier zowel middels ideologische educatie plaats als middels gewapende strijd. Na minimaal dertig dagen ideologisch onderwijs vertrekken veel van deze jonge vrouwen

om te gaan vechten tegen de Islamitische Staat, maar niet voor ze begrijpen voor welke overtuiging zij hun leven in de waagschaal leggen. Wanneer ik Akif spreek na haar lezing vertelt zij: 'Vrouwen hebben veel vooruitgang geboekt. Tijdens de Commune van Parijs hadden ze bijvoorbeeld een prominente rol; zij hebben die revolutie geleid, maar wie blijven er uiteindelijk zonder rechten? Vrouwen. De natiestaat heeft zich zo georganiseerd dat hun rechten niet worden erkend.'

De verwerping van de natiestaat en haar patriarchale fundamenteën maakt het tot taak van de Academie om de relatie tussen staat en wetenschap te verbreken, niet door de wetenschap zelf te verwerpen, maar haar onderliggende machtsstructuren. Het alternatief is 'jineologie', 'wetenschap van vrouwen': *jine* slaat op het Koerdische woord voor 'vrouw'.

Journalist en vertegenwoordiger van de vrouwenbeweging Gönül Kaya schrijft dat 'in de geschiedenis overheersers hun systemen eerst hebben gecreëerd middels het denken. In het verlengde van het patriarchale systeem heeft zich zo een veelheid van door mannen gedomineerde sociale wetenschappen ontwikkeld, klassebepaald en seksistisch van karakter.' In het verlengde van die analyse roept Kaya op tot een 'vrouwenparadigma' dat een tegenkracht moet vormen tegen de classificatie van de vrouw als object (slaaf) en de man als subject (meester). Voor Kaya is zulke classificatie volledig verweven met de moderne wetenschap en met de vergaande impact op sociale structuren, waarin zorg en huishoudelijk werk als deel van de vrouwelijke 'natuur' worden gedefinieerd en niet gezien als volwaardige arbeid, maar als vorm van natuurlijke dienstbaarheid aan de mannelijke meester.

Jineologie verwerpt dit natuurbegrip en beschouwt het als een sociaal construct. Dit betekent nog niet dat er geen verschillen tussen mannen en vrouwen zouden zijn: wat verworpen wordt, zijn de classificatiemodellen die deze verschillen patriarchaal bepalen. Jineologie onderzoekt de gekoloniseerde vrouwelijke geschiedenis en wetenschap om tot een kennis te komen die als basis kan dienen voor de geambieerde sociale ecologie van Rojava. Op het curriculum van de Academie staan vanzelfsprekend de geschriften van Öcalan, die, geïnspireerd door de vrouwenbeweging in de Koerdische revolutie in Turkije, de vrouw als het eerste gekoloniseerde subject van de geschiedenis definieerde en de conclusie trok dat

een samenleving niet werkelijk vrij kan zijn zonder de bevrijding van de vrouw. Maar naast de bewonderde bevrijder Öcalan wordt ook de anarchist en ecologist Murray Bookchin, aan wie Öcalan de begrippen communalisme, confederalisme en sociale ecologie ontleende, intensief gelezen, evenals het werk van Michel Foucault en Judith Butler.

Jonas Staal, uit de reeks *Anatomy of a Revolution—Rojava*, 2014. Eenheden van de Women's Defense Unit (YDİ) kijken uit op hun trainingskamp nabij Kamishli.

Zilan Diyar, een vrouwelijke guerrilla, merkt ironisch op dat Westerse media 'zo geïnspireerd zijn door het uiterlijk van de vrouwen die vechten in Rojava dat ze zowaar een nieuwe modetrend kunnen beginnen!' Volgens academicus en vertegenwoordiger van de Koerdische Vrouwenbeweging Dilar Dirik ontkent de obsessie met het beeld van vechtende vrouwen

de onderliggende redenen van hun strijd, en vertegenwoordigt zo precies het oriëntalisme en seksisme waar de Koerdische vrouwenbeweging zich tegen verzet. Dirik schrijft: 'In plaats van de strijd in zijn complexiteit te begrijpen richten buitenlandse media zich verbaasd op die arme onderontwikkelde vrouwen in het Midden-Oosten die ineens ook militant blijken te kunnen zijn. Terwijl deze vrouwen juist een culturele revolutie tot stand brengen tegen het patriërchaat, versterkt de blik van de media precies de vooroordelen over wat vrouwen in deze regio kunnen. Waar de media in Turkije en Iran vrouwelijke guerrilla's afbeelden als kwaadaardige terroristische prostituees, familiehaters en hersenloze seksspeeltjes van mannelijke strijders, stellen westerse media dat het gaat om onderdrukte slachtoffers die zoeken naar een uitweg van hun

feodale cultuur, waar hen anders niets dan eerwraak en geforceerde kinderhuwelijken wachten.’

Jonas Staal, uit de reeks *Anatomy of a Revolution—Rojava*, 2014. Klaslokaal voor het ideologische onderwijs van de People's Defense Units (YPG).

Met andere woorden, de patriarchale blik van de massamedia laat Koerdische vrouwelijke guerrilla's niet strijden voor een nieuw machtsbegrip ter bevrijding

van zowel vrouwen als mannen, maar ziet hen zo handelen omdat zij geen kans hebben op een vredig huishoudelijk leven (wat ze eigenlijk, diep van binnen, verlangen). Zo bekeken is het patriarchaat een mechanisme van de status quo: al het potentieel andere wordt conservatief geïnterpreteerd. Sakine Cansiz, een van de oprichters van de PKK die op 9 januari 2013 in Parijs werd vermoord samen met twee andere activisten, Fidan Doğan and Leyla Şaylemez, beschreef de noodzaak tot revolutionair geweld in de Koerdische strijd als een vorm van zelfbescherming. Overleving is het doel, maar de strijd vormt ook de kans tot verwerkelijking van een politieke verbeelding, waar vrouwenbevrijding een fundament van is, en die zonder de strijd historisch, politiek en cultureel onderdrukt blijft.

Daarom dwingen de autonome kantons van Rojava een seculiere politiek af, passen zij seksegelijkheid toe middels quota, en reduceren zij gecentraliseerde machtsstructuren tot een minimum. Dit zijn niet de pilaren van een natiestaat, maar van een nieuwe politieke verbeelding in ontwikkeling, gericht op het transformeren van het machtsbegrip zelf. Zoals een student van de *Star Academy* het zei: 'Macht is overal, maar de staat is dat niet.' Dit ideaal van een staatloze democratie is schatplichtig aan de historische rol van de vrouwenbeweging in de Koerdische strijd.

De Revolutie van Rojava maakt duidelijk dat het herdefiniëren van politieke representatie samengaat met culturele representatie. De strijd voor autonomie is verbonden aan wat de revolutieonairen een mentaliteitsverandering noemen, en die Dirik als een

‘culturele revolutie’ omschrijft. Een nieuwe machtsconstellatie, een nieuwe sociale ecologie, betekent ook een nieuw cultureel paradigma. Hoe verhouden politiek, cultuur en kunst zich tot elkaar in de transformatieprocessen van de Revolutie van Rojava?

III

In oktober 2014 schrijft kunstenares Hito Steyerl over de gevechten die de revolutionairen van Rojava en de Amerikaanse strijdkrachten voeren tegen de Islamitische Staat in het kanton Kobanê. Steyerls oeuvre omvatte reeds twee belangrijke werken die zich tot de kwestie verhouden, *November* (2004) en *Lovely Andrea* (2007). Beide gaan over haar vriendin Andrea Wolf, een socioloog en mensenrechtenactivist die zich bij de PKK aansloot en in 1998 een martelaarsdood stierf. Wanneer Steyerl de strijd in Kobanê aanschouwt, stelt zij zich de vraag: ‘Wat is de taak van de kunst in tijden van nood?’

Abdullah Abdul, een kunstenaar die ik spreek in Amude, beantwoordt de vraag van Steyerl door terug te grijpen op de geschiedenis van de regio. In zijn kleine atelier, direct naast zijn huis, klimmen zijn jonge kinderen over een enorm archief aan sculpturen die langs de wanden staan opgesteld. Een nietsvermoedende bezoeker zou denken dat dit een opslagplaats is van archeologische opgravingen. Dat is niet eens ver van de werkelijkheid. Abdul wil een museum creëren voor een verloren geschiedenis. De kunstenaar vertelt: ‘Mesopotamië had een geschiedenis van vijftuizend jaar waarin vele verschillende volkeren hebben geleefd. Het was een zeer ontwikkelde maatschappij die aan de basis heeft gelegen van de wereldbeschaving.’ Vergelijkbaar met de wijze waarop jineologie probeert een gekoloniseerde wetenschap te herontdekken, reconstrueert Abdul de geschiedenis van een gekoloniseerde kunst en cultuur.

In Mitra Hasake, het culturele centrum van Kamishli, spreek ik Nesrin Botan, de zangeres van de muziekgroep Koma Botan, genoemd naar haar grondlegger en martelaar van de revolutie. In een minimaal verlichte hal vol schilderijen, omringd door musicerende studenten, vertelt Botan over de rol van kunst: ‘Wij hebben een belangrijke plek in de revolutie. Zij geeft ons de kans onze cultuur, kunst en folklore, die lang zijn onderdrukt, tot uitdrukking te brengen. Wij werken aan het herdefiniëren van onze

cultuur en identiteit. Zoals een muzikant onderwijs krijgt op de academie, zo leren onze soldaten de kunst van de strijd van onze volksbeschermingseenheden. Als volleurde kunstdocenten realiseren zij hun opvoering op het slagveld.’

In het gasthuis van de Democratische Eenheidspartij (PYD), een van de drijvende krachten achter de Revolutie van Rojava, zie ik Botan verschijnen in een muziekvideo op Rohani TV, het media-kanaal van de beweging, dat permanent aanstaat in de woonkamer. De muziekvideo bestaat uit een doorlopende collage van strijders van de Koerdische Arbeiderspartij (PKK), de gerelateerde Volksbeschermingseenheden (YPG) en Vrouwenbeschermingseenheden (YPJ) van Rojava, omringd door zangers in Koerdische klederdacht. Hier voeren muzikant en soldaat zichzelf inderdaad gezamenlijk op. Het doet mij denken aan vroege mediareportages van de strijd, waarin beschreven werd hoe Koerdische strijders zingend naar de frontlinie vertrokken.

Jonas Staal, uit de reeks *Anatomy of a Revolution—Rojava*, 2014. Een oude fontein van het bewind van Assad in Kamishli is omgewerkt tot een monument voor de Revolutie van Rojava, in geel-rood-groen en met een aantal martelaarsportretten van overleden revolutionairen.

De kleine betonnen dorpen en steden in het kanton zijn gescheiden door boerenland en olievelden, maar de olie-

pompen liggen grotendeels stil nadat Assad bij zijn terugtrekking uit het gebied onontbeerlijke machinerie heeft meegenomen. De kleuren die het sobere landschap doorbreken, zijn ofwel het geel, rood en groen van de vlag van de Revolutie van Rojava, ofwel die van de martelaarsfoto's, die als posters en banners over het kanton zijn verspreid. Hun namen klinken door in de liederen die overal in het kanton te horen zijn. Oude monumenten, fonteinen en standbeelden van Hafiz al-Assad, vader van Bashar al-Assad, zijn van hun sokkels geworpen en beschilderd in de kleuren van Rojava, omringd door de vlaggen van haar volksbeschermingseenheden en vrouwenorganisaties, en bedekt met martelaarsfoto's – beelden geprint in die kleine kelder in Kamishli. Deze eerste

nieuwe monumenten voor de revolutie brengen een nieuw geheugen in het publieke domein; een nieuw bewustzijn middels hen die zich – zoals Botan zei – ‘opvoeren’ op het slagveld. Een collectief lichaam dat zich herschrijft in de geschiedenis – jarenlang bloedig gewist, onderdrukt, op de zwarte lijsten van de wereld geplaatst – en dat nu een radicaal nieuw heden tot uitdrukking brengt.

Jonas Staal, uit de reeks *Anatomy of a Revolution—Rojava*, 2014. Kandidaten uit buurtleden en coöperatieven stellen zich voor om tot co-president te worden verkozen van de People’s Council van de stad Kamishli.

Als ik de volksraad van Kamishli bezoek, presenteren diverse kandidaten zich om

de positie van co-president te verkrijgen. Er is plek voor één man en één vrouw, en elk van de wijkraden heeft een kandidaat naar voren geschoven. Een lange rol van geel-rood-groene stof fungeert als achtergrond van het podium, waarop staat: ‘Alles voor een vrij leven en een democratische samenleving.’ Kandidaten lopen het podium op en af naar de kathedor om zich voor te stellen. Rechts van het podium staat een groot portret van Öcalan uitgestald op een sober gedrapeerde verhoging. Maar het belangrijkste van deze ruimte, zo realiseer ik mij terwijl ik de overvolle ruimte aanschouw, is dat de volksraad een *theater* is. Een theater van de staatlozen waar de revolutie van Rojava en haar script – het Sociale Contract – tot zijn ultieme opvoering komt: de praktijk van zelfbestuur, van zelfbeschikking, van het opvoeren van het leven, zonder toestemming of erkenning van buitenaf, maar van binnenuit,

in autonomie. In een wereld getekend door globale crisis in politiek, economie en ecologie, is de staatloze democratie van Rojava er een die ons allen aan zou moeten gaan.

Wat is de taak van kunst in tijden van nood? De kunstenaars en onderwijzers van Rojava hebben een antwoord. De geschiedenis aan de hand van de staatlozen schrijven, verbeelden en opvoeren. In het geval van Rojava is dat niet zozeer de geschiedenis van een tot staatloosheid gedwongen volk, maar van hen die gekozen hebben zonder de staat te leven.

Dit is een bewerkte en vertaalde versie van het essay 'Stateless Democracy', verschenen in *e-flux journal*, nr. 63, 2015.

Op 30 mei 2015 wordt in de Balie in Amsterdam de New World Academy-reader *Stateless Democracy* gepresenteerd. Deze uitgave, gepubliceerd door BAK (basis voor actuele kunst), verzamelt teksten van de Koerdische Vrouwenbeweging, onder redactie van Dilar Dirik, Renée in der Maur en Jonas Staal.